

УДК 316+17.171+3.304

Ємельянова, Ю. (2021). Проблематика соціально-філософського складника вищої освіти: український аспект. *Соціологічні студії*, 2 (19), 14–20. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2021-02-14-20>

Проблематика соціально-філософського складника вищої освіти: український аспект

Юлія Ємельянова –
доктор філософських наук,
професор, кафедра політології
та публічного управління,
Волинський національний
університет
ім. Лесі Українки, Луцьк,
Україна

Yuliia Yemelianova –
PhD in Philosophy, Professor,
Department of Political Science
and Public Administration, Lesya
Ukrainka Volyn National
University, Lutsk, Ukraine
E-mail:
emelianovasev@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5651-9889>

DOI: 10.29038/2306-3971-2021-02-14-20

Received: November, 2021
1st Revision: November, 2021
Accepted: December, 2021

У статті здійснено аналіз ролі філософії й соціології як двох головних векторів формування світогляду сучасної людини в європейській культурі і їх сьогодишнього стану в програмах підготовки студентів закладів вищої освіти в Україні. Скорочення часу вивчення основ філософії та соціології, відмова деяких негуманітарних факультетів від цих курсів у навчальних планах підготовки студентів оцінено як не лише помітну тенденцію в українській освіті. Зміст цього процесу розглянуто в контексті функціонування й розвитку українського суспільства та Української держави: освіта є фундаментальним соціальним інститутом і повинна забезпечити індивіда фундаментальними орієнтирами в просторі й часі, у межах етнічної та національної культури, індивідуальної й громадянської етики, політичних духовних та інших цінностей. Курс на забезпечення індивіда лише професійними компетенціями з позиції філософії й соціології видається хибним, безперспективним. Такий курс, якщо він стає основним орієнтиром і критерієм оцінки ролі освіти в суспільстві, на нашу думку, призведе до знецінення національної освіти й збіднення людського потенціалу країни. Доведено, що вже зараз майбутні перспективи «звуженої» вищої освіти помітні в українському соціальному процесі у всіх його аспектах. Відсутність або зменшення обсягу світоглядної освіти в молодого покоління українських громадян становить стратегічну небезпеку для України.

Ключові слова: філософія, соціологія, вища освіта, індивідуальна етика, соціальна практика, перспективи державотворення.

Yemelianova Yuliia. Problems of Socio-Philosophical Component of Higher Education: Ukrainian Aspect.

The article analyses the role of philosophy and sociology as the two main vectors of the formation of the worldview of modern person in European culture and their current state in the training programs of students of higher education in Ukraine. The author estimates the reduction of the time of studying the basics of philosophy and sociology in higher educational institutions, the refusal of some non-humanitarian faculties of these courses in the curricula of student training as not only a noticeable trend in Ukrainian education. The author considers the content of this process in the context of the functioning and development of Ukrainian society and state: education is a fundamental social institution and should provide the individual with fundamental guidelines in space and time, ethnic and national culture, individual and civic ethics, political spiritual and other values. The course of providing the individual only with professional competencies from the standpoint of philosophy and sociology seems false, hopeless. Such a course, if it becomes the main reference point and criterion for assessing the role of education in society, according to the author, will lead to the devaluation of national education and the impoverishment of human potential. The author proves that even now the future prospects of «narrowed» higher education are visible in the Ukrainian social process in all its aspects. The main danger of the absence or reduction of the worldview of the young generation of Ukrainian citizens is the strategic danger for Ukraine.

Key words: philosophy, sociology, higher education, individual ethics, social practice, prospects of state formation.

ВСТУП

Скорочення часу на вивчення основ філософії й соціології в закладах вищої освіти, відмова деяких негуманітарних факультетів від цих курсів у навчальних планах підготовки студентів із

помітної тенденції останніх років в українській вищій освіті перетворюється сьогодні на курс у бік знецінення національної освіти загалом і збіднення людського потенціалу країни. Зміст цього небезпечного процесу можливо й потрібно розглядати з різних боків, але в межах журнального формату ми повинні зупинитися на головному, а саме на його українському національному аспекті. Під час накопичення різноманітних кризових явищ у суспільстві та державі треба пам'ятати, що освіта є фундаментальним соціальним інститутом, тому небезпечні процеси саме в ній свідчать про глибину кризових явищ і накопичених нерозв'язаних проблем, які в найближчій перспективі заважатимуть організації функціонування як суспільства, так і національної держави.

Указуючи на небезпеку виключення з освіти або зменшення в програмах навчання у вищій школі курсів філософії й соціології, ми маємо на увазі обмеження молодого людини в її найважливіших орієнтаціях, а саме в розумінні свого існування як «людини розумної», якій, з одного боку, протистойть Всесвіт, з іншого – земна соціальна реальність із її культурним різноманіттям. Як найдавніше й завжди сучасне знання філософія призначена сформулювати уявлення молодого людини щодо гранично загальних характеристик об'єктивного світу та тих категорій, що його позначають: космос, світ, усесвіт, універсум, безкінечність, дух, свідомість, матерія, час тощо. Відсутність в освіті якісної інформації, що нею оперує філософія, призводить до гальмування процесу формування наукової логіки й створює умови для появи догматичних або міфологічних методів тлумачення зв'язку людини з навколишнім світом або природою в широкому розумінні.

Соціологія, яка, порівняно з філософією, є молодшою наукою, пояснює молодому поколінню «правила» й умови існування в його безпосередньому «домі» – соціальному світі. Соціологія не диктує умови – вона пропонує різні можливості кожному долучитися до створення справжньої людської реальності, попереджає про небезпеку відмови від спільної праці над постійним удосконаленням людського «дому».

Можна погодитись із тим, що сучасна філософія й соціологія в Україні не отримали умов і ресурсів до повноцінного свого розквіту, і знайти цьому пояснення. Так, у сучасній українській філософії все ще зберігається «зачарування» марксизмом як єдиною теорією та світоглядною парадигмою, хоча вже відходить фізично покоління носіїв цього світогляду. Нове покоління молодих викладачів, студентів потребує інших світоглядних орієнтирів, проте ані вітчизняна філософія, ані теоретична соціологія не можуть запропонувати нині масштабних конструктів і теорій (Черниш, 2018). Може, вони й не потрібні та пройшов уже час великих теорій, оскільки соціальний світ перебуває в «прискореному» русі й вимагає швидкої орієнтації та адаптації в умовах нескінченних змін під тиском інформаційних хвиль.

Логічно виникає бажання виключити ці предмети з навчальних планів і замінити їх на предмети професійного циклу, відчуваючи тиск Болонської моделі освіти з її вимогами формування в здобувачів насамперед сукупності вузьких професійних компетенцій. При цьому виникає протиріччя: з одного боку, позбуваючись марксистської філософії й соціальної теорії у вигляді історичного матеріалізму та не маючи поки що свого повного, усталеного й узгодженого національного пантеону мислителів, молоді українські здобувачі освіти перебувають в інформаційному полі ідеї повернення до цінностей та світоглядних орієнтирів західноєвропейської цивілізації; з іншого боку, сама ця цивілізація перебуває в глибокій світоглядній кризі й не може бути чітким і простим орієнтиром (Bilohur et al., 2020).

Вирішенням цього протиріччя можуть бути два шляхи: перший, заздалегідь не продуктивний – це спрощення ситуації, подальше скорочення присутності науки «мудрості» та соціального знання в програмах підготовки студентів у вищій школі. Але автор наполягає на продуктивності процедури ускладнення й пропонує проаналізувати можливість іншого шляху.

1. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Тож мета статті – розгляд й аналіз *теоретичних і соціальних передумов* повернення філософських та соціологічних курсів у всій їх повноті у вищу школу. Завдання такої розвідки:

- *уточнити* значення фундаментальних понять парадигми сучасного світогляду, які повинні сформувати світосприйняття здобувача вищої освіти;
- *уточнити*, на яку концепцію людини спирається українська гуманітарна освіта;

– *запропонувати* інтегральну концепцію й теорію людини для подальшого обговорення її застосування в освіті та *проаналізувати*, який зміст має поняття інтеграції в сучасній філософії й науці;

– *запропонувати* збільшення присутності соціології в навчальних планах факультетів для орієнтації молоді в суспільних процесах з урахуванням несприятливих історичних обставин виходу України на геополітичну арену.

2. РЕЗУЛЬТАТИ РОЗВІДКИ ТА ДИСКУСІЯ

Оскільки тема статті виводить на роздуми щодо фундаментальних понять, які становлять сучасну наукову картину світу сучасної людини, а формат журнальної публікації обмежує можливості розлогого пояснення думки автора, ми повинні обмежитися тезисним стилем.

Отже, сучасні українська філософія й соціологія активно функціонують у багатьох напрямках у межах свого предмету: уводять у науковий обіг переклади західноєвропейських і світових філософських та наукових бестселерів, які не були раніше доступні українському читачеві, водночас проводять філософський і теоретичний аналіз сучасної української й світової соціальної реальності. Працюють колективи профільних інститутів у системі Академії наук, видаються десятки професійних журналів, продовжується вивчення історії філософської та соціологічної думки в Україні, підтримується функціонування різноманітних філософських і соціальних ідей, що створює світоглядне й наукове підґрунтя для формування національної культури та суспільної злагоди. Водночас треба визнати, що роль академічної філософії в українському суспільстві не є помітною в загальному інтелектуальному, духовному, науковому процесах. Думки філософів не стають загальновідомими, філософи займають маргінальну позицію й рідко запрошуються на телевізійні канали. Водночас бажання долучитися до тисячолітньої мудрості є, про що свідчить висока популярність філософів-блогерів, інтернет-груп і шкіл, просвітницьких проєктів на кшталт курсів лекцій від Андрія Баумайстера або «беседи о человечестве на UKRLIFE.TV» (рос.) тощо.

Соціологія, хоча й не має теоретичних можливостей і фінансових ресурсів для широкого виходу в суспільний простір із науковою й просвітницькою програмами, щиро та багатогранно працює в практичному плані: подається щорічний звіт щодо стану справ у суспільстві (соціальні виміри суспільства); виконується аналітика «швидкоплинної» реальності життя країни, будь-то військові дії на східному кордоні, міграція внутрішня та зовнішня, реакція населення на реформи або їх імітацію (яка лише збільшує соціальний хаос), виміри суспільної думки з будь-яких питань тощо. Така «допоміжна» до політичного українського процесу роль соціології не личить, але саме українське суспільство, яке перебуває в транзиті, зводить соціологію до такого стану: уряди приходять, щоб швидко показувати результат, вони вимагають «замірів», запиту на теоретичну підтримку урядових ініціатив немає. Відомий російський соціолог В. Ядов попереджав, що соціологія розвивається лише в умовах демократії, незалежності дослідницької позиції, тому в умовах часто непрозорого українського політичного процесу соціологія починає сприйматися як технологія для маніпулювання думкою населення країни. У країні навіть існує сайт, на якому подано бази псевдосоціологів під назвою «Продавці рейтингів» (Продавці рейтингів).

На думку відомого українського соціолога В. Ворони, влада дуже помиляється, коли не враховує думку професійних знавців соціального підґрунтя функціонування суспільства й навіть звертається за порадою до «народу», керується громадянським референдумом/форумом, який дуже дорого обходиться бюджету країни. Соціолог жартує, коли розмірковує, чи не звернеться влада до народу під час конструювання нового виду літака? Якщо це виглядає абсурдно, то треба покладатися не на думку більшості, а дослухатися до порад спеціалістів (Ворона, 2020).

Філософія й соціологія в Україні мають свою славу історію та свої оригінальні «обличчя». До основних рис української філософії відносять її толерантність і синтетичність; екзистенційний характер або схильність до аналізу проблем людини (її існування й сенсу життя); індивідуалізм і персоналізм, тобто орієнтацію на окрему особистість, а не на колектив; нарешті, «кордоцентризм» або домінанту серця, емоції, образу, почуття, що переважають над логічним міркуванням. Ці риси склалися в умовах формування та життя українського народу, й зараз, на початку XXI ст. вони співзвучні сучасним тенденціям у західній філософії та постнауці, а саме, орієнтації на вивчення людини й природи (Всесвіту) в їх взаємозв'язку та динаміці (Горський, 2001).

Парадигмою сучасного світогляду є універсальний/глобальний еволюціонізм – інтегральний дослідний напрям, що в динаміці руху неорганічного, органічного й соціального світів бачить два принципи – *самоорганізацію та ускладнення*. У простір наукового пошуку дедалі частіше втягуються системи, об'єкти, що історично (еволюційно) розвиваються й містять людський чинник. Згідно з тенденціями в постнекласичній науці, такі об'єкти/системи досліджуються в межах міждисциплінарних програм, а пріоритетними стають гуманітарні знання, оскільки предметом досліджень є людина з її цінностями. Культура стає головною предметною галуззю наукових пошуків, а саме тому до науки повертаються суб'єкти-індивіди й колективи, у тому числі й етнокультурні спільноти (Універсальний..., 2007).

Отже, українська філософія має можливість формувати в молодого покоління уявлення щодо фундаментальних понять сучасної наукової еволюційної парадигми: універсум, людина, самоорганізація, складність, розвиток, інтеграція тощо. Надзвичайно важливим у цьому переліку є поняття інтеграції/інтегральності, яке набуло в літературі дещо спрощеного пояснення й не відповідає вимогам часу. Мається на увазі розуміння інтеграції не лише як об'єднання будь-яких елементів в одне ціле або поєднання/координація дій різних частин цілісної системи, чи то процес взаємного зближення та взаємодії окремих структур (від латин. *integratio* – поповнення, відновлення) (Інтеграція). Адже, згідно з парадигмою універсального еволюціонізму, кожний наступний рівень ускладнення універсуму не поглинає, не додає, а інтегрує в собі попередній, що передбачає найбільшу інтегровану складність соціального світу, соціально-культурної реальності, реальності повсякденного й суспільного життя людини (Оконская, Коркишко, 1995).

Уточнення сучасного розуміння операції/методу інтеграції надзвичайно важливе, тому що підводить нас до проблеми людини, а точніше – до концепції людини, яка сьогодні прийнята в українському науковому середовищі. Складається враження, що підручники, якими користуються студенти, пропонують концепції, створені та відрефлексовані зі всіма їх недоліками ще в 70–80-ті рр. минулого століття: людина там подається якщо не як «чисто» соціальна істота (у межах історичного матеріалізму радянського зразка), то як істота з двома сутностями – соціально-біологічна або біосоціальна. Водночас констатуємо: ще в 90-ті рр. в Україні працювали осередки Міжнародної академії інтегративної антропології (Вінниця, Київ, Севастополь, Тернопіль, Сімферополь, Москва, Томськ, Пермь), де обґрунтовувалась інтегральна соціальна теорія людини (Оконская, Коркишко, 1995).

Чому це важливо зараз, коли згортається світоглядна підготовка молоді у вищій школі? Тому що в цієї проблеми – проблеми визначення сутності людини як істоти природної, але при тому змушеної вирішувати складні соціальні питання й постійно «моніторити» умови свого існування/виживання (пандемія це посилила), тобто бути, безумовно, соціальною та культурною, має стати ще в юному віці сформована індивідуальна етика, яку людина зможе уточнювати й удосконалювати в соціальній практиці.

Сьогодні у вищій школі акцент треба ставити на практичному аспекті філософії, із її можливостями обґрунтування моральних принципів, їх застосування до конкретних форм соціального буття людини (соціальна сфера, економіка, політика, техніка, медицина, довкілля тощо). Саме така проблематика зросла останнім часом, вона міститься на межі багатьох напрямів сучасних знань: теорії дії й теорії рішень, лінгвістики та філософії мовлення, економічної теорії й філософії права, політології та соціології, культурології, екології «як ціннісно-нормативний фундамент конкретних форм соціального буття людини» (Єрмоленко, 2002).

Чи обговорюється скорочення гуманітарного й соціального циклів в університетах, академіях, інших закладах освіти? Які питання з проблематики сучасної української освіти поширені в освітньому просторі? Згідно зі статтею 49 Закону України «Про вищу освіту» і враховуючи епідемічну ситуацію, здебільшого обговорюють питання форми навчання (очна, змішана денна/вечірна, заочна, дистанційна, мережева), зараз ще й дуальна («Про вищу освіту»). Здається важливою пропозиція С. Квіта (Kvit, 2020) організувати на базі українського університету НаУКМА Центр дистанційного навчання й із нього транслювати кращі курси, лекції відомих спеціалістів, у тому числі з філософії та соціології. Разом із платформою «Прометеус» та інших подібних це могло би розв'язати проблему транслювання якісного сучасного світоглядного та суспільствознавчого контенту (Квіт, 2021).

Наскільки це важливо для українського суспільства, особливо для молоді? Важливо, тому що в стратегії співпраці між провідними університетами різних країн, коли набуває значення створення спільних навчальних курсів, освітніх програм, українська освіта повинна зберегти свою позицію й посилити її, додаючи з досвіду іноземних університетів та демонструючи свої найкращі наукові надбання (Sydorov, Salnikova, 2021).

Певною мірою така співпраця й демонстрація можливостей української освіти дасть змогу призупинити студентську (приховану трудову) міграцію з України, яка сьогодні виходить на рівень національної проблеми. Одним із чинників виникнення такої потужної хвилі виїзду молоді на навчання є, крім фінансової сторони (освіта в Європі здебільшого дешевша, ніж в Україні), поширена думка, що вітчизняна освіта не така якісна, як у сусідніх країнах. Хто долучається до формування такої оцінки всієї системи освіти чи, може, проблема комплексна, національна й виходить із відчуття меншовартості, яке притаманне українцям? (Ємельянова, Терещенко, 2020; Хто ми? ..., 2021).

Також під час обговорення форм освітнього процесу не треба випускати з поля зору головне – суб'єкта цього процесу, тобто молоду людину, представника української культури й свідомості, яку спеціалісти називають «фронтирною», сформованою на специфічній території культурної «межі» Захід-Схід (Україна як «брама» Європи в С. Плохія) (Плохій, 2016; Верменич, 2018). Драматичні історичні чинники повстання українського етносу призвели до формування складної, дуальної основи української ментальності. Утрата в Нові часи етнічної однорідності та політичної єдності не завадила українцям сформувати своєрідну конгломеративну модель співіснування різних етнічних груп, культур, вірувань, політичних уподобань. У цій синкретичній та амбівалентній моделі сформувалася також і звичка, з одного боку, бути рівним серед рівних, демонструвати високий ступінь толерантності, з іншого – поступатися своєю головною роллю в соціальному процесі представникам інших етнічних спільнот на території країни.

Сьогоднішня ситуація в країні також вимагає рефлексії: гібридна агресія сусідньої держави, політична й економічна криза, криза ідеалів, конфлікт поколінь і цінностей, інтенсивна зміна етнічної та національної ідентичності тощо. Багатолітні спостереження за українським суспільством соціолога Є. Головахи дали йому підставу поставити певний невтішний «діагноз» цьому суспільству як спільноті з низькою самооцінкою, феноменом «аморальної більшості», яка неспроможна нести відповідальність за стан справ у суспільстві, за його майбутнє, котра обирає аморальну владу (Головаха, Панина, 2001; Golovaha, Panina, 2008). Зараз ця характеристика суспільства, окрім наукових джерел (Salnikova, 2014), обговорюється на сторінках преси й у різних аудиторіях (Головаха..., 2017).

Проблему людини в українській історії та сьогоденні, ключові риси українського менталітету в контексті сучасних глобальних проблем людства і їх української специфіки повинна знати й аналізувати сучасна студентська молодь під час занять філософією та соціологією. Безумовно, потрібне також проведення різноаспектного, систематичного дослідження проблеми людини в українських реаліях та її філософсько-соціологічної рефлексії (Кримський, 1996).

ВИСНОВКИ

Сучасні українські філософія й соціологія повинні повернутися в необхідному обсязі в програми та аудиторії вищої школи саме в момент затухання хвилі популізму й спрощення соціальних, культурних, політичних, економічних процесів, інститутів, практик. Минув час на формування в закладах вищої освіти сучасної людини, спроможної бути складною цілісністю, мати повагу до феномену складності Всесвіту, повагу до ролі людини у світі: людини конкретної епохи, конкретної історичної ситуації. Прийшов час надати достойне місце «замірам» у науці» (вислів Є. Головахи) і почати напрацьовувати певні узагальнення щодо нової людини в Україні, яка прожила свої перші тридцять років прискореної зміни якісного стану суспільства: і не лише включити ці узагальнення в підручники, але й дискутувати про це публічно в змішаній аудиторії студенти/викладачі/експерти. Потрібно вчити студентів узагальнювати, визначати систему цінностей, ідентифікувати себе в соціально-культурних і суспільних процесах, хоча важливими залишаються й формальні вимоги до філософії та соціології в аудиторіях: необхідність формальної логіки у всіх навчальних програмах, навички дисципліни в застосуванні наукових понять, формування звички уточнювати й актуалізу-

вати зміст понять тощо. Завдяки формальним і креативним методам повернення антропології в широкому сенсі в заклади вищої освіти ми повинні поставити за мету позбавитися псевдонаукових творів під подібними назвами: «Генеza становлення проблеми ...: концептуальні засади» або «Вплив еволюції, а точніше – радикальної метаморфози ... ціннісних орієнтацій» (із колекції назв українських наукових робіт і дисертацій автора статті).

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- Верменич, Я. (2018). Фактор порубіжності в історичній регіоналістиці. *Пошуки відповідей на виклики сучасності*. Київ: Ін-т історії України НАН України, вип. 12, 83–106. Отримано 12.11.2021 з <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/160782>.
- Ворона, В. (2020). Соціологічні нариси політеконома. Київ: Ін-т соціології НАН України, 117–120.
- Головаха, Е., Панина, Н. (2001). Постсоветская деинституционализация и становление новых социальных институтов в украинском обществе. *Социология, теория, методы, маркетинг*, № 4, 5–22.
- Головаха Є. про «феномен аморальної більшості». *День*. 21 берез. 2017. Отримано 09.10.2021 з <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/pro-fenomen-amoralnoyi-bilshosti>.
- Горський, В. (2001). Філософія в українській культурі: (методологія та історія). Київ: Центр практичної філософії.
- Смельянова, Ю., Терещенко, А. (2020). Українська освітня студентська міграція у контексті глобалізаційних викликів. *Соціологічні студії*, 2 (17), 6–12. DOI: 10.29038/2306-3971-2020-02-06-12.
- Єрмоленко, А. (2002). Філософія практична. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис, VI, 742 с., с. 680–681. Отримано 11.11.2021 з https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr
- Інтеграція*. Енциклопедія сучасної України (ЕСУ). Отримано 14.11.2021 з <https://esu.com.ua/>
- Квіт, С. (2021). Виборча програма кандидата в президенти НаУКМА Сергія Квіта: груд. 2021. Отримано 15.11.2021 з <https://kvit.ukma.edu.ua>
- Кримський, С. (1996). Ціннісно-смысловий універсум як предметне поле філософії. *Філософська і соціологічна думка*, № 3–4, 102–116.
- Оконская, Н., Коркишко, А. (1995). Интегральная концепция человека как основа нового похода в философии истории. *Человек как объект интегративной антропологии*. Севастополь: СевГТУ, 26–27.
- Плохий, С. (2016). Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 23–25.
- Про вищу освіту*. Закон України від 02.11.2021 № 1838-IX. Отримано 03.11.2021 з <https://ips.ligazakon.net/document/T141556>
- Продавці рейтингів. *TEXTY.ORG.UA*. Отримано 10.11.2021 з <https://texty.org.ua/d/socio/>
- Соціальні виміри суспільства*. Київ: Ін-т соціології НАН України. Отримано 11.11.2021 з <https://i-soc.com.ua/ua/edition/socialni-vimiri-susplstva/>
- Универсальный эволюционизм и глобальные проблемы* (2007). Москва: ИФ РАН. 253 с. Получено 01.11.2021 с https://iphras.ru/uplfile/root/biblio/2007/Univers_evolution_1.pdf
- Хто ми? Портрет українців очима українців*. Отримано 10.11.2021 з <https://uifuture.org/publications/hto-my-portret-ukrayinciv-ochyma-ukrayinciv/>
- Черниш, Н. (2018). Стан сучасного загальносоціологічного теоретизування: глобальний дослід і локальні специфікації. *Український соціум*, 1 (64), 19–35. <https://doi.org/10.15407/socium2018.01.019>
- Bilohur, V., Kravchenko, O., Lishchuk-Torchynska, T., Yukhymenko, N. (2020). Generic and professional managerial skills: changing nature, thinking and roles, *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, No. 3, 151–156. <https://doi.org/10.33271/nvngu/2020-3/151>
- Golovaha, E., Panina, N. (2008). Post-soviet Anomie: Aspects of the Way out of the State of Anomic Demoralization in Russia and the Ukraine. *Social Sciences and Modernity*, № 6, 5–10.
- Kvit, S. (2020). Higher Education in Ukraine in the Time of Independence: Between Brownian Motion and Revolutionary Reform. *Kyiv-Mohyla Humanities Journal*, 7, 141–159. Отримано 15.11.2021 з <http://kmhj.ukma.edu.ua/>, <https://kvit.ukma.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/Kvits-Article-2.pdf>
- Salnikova, S. (2014). Ukrainian Society under Conditions of Total Anomy. *Economics & Sociology*, 7(2), 183–198. [dx.doi.org/10.14254/2071-789X.2014/7-2/15](https://doi.org/10.14254/2071-789X.2014/7-2/15)
- Sydorov, M., Salnikova, S. (2021). SERVQUAL Model in HEI Monitoring Survey as a Part of quality Assurance Policy. *Advances in Economics, Business and Management Research*, Atlantis Press, 170, 204–209. <https://dx.doi.org/10.2991/aebmr.k.210320.036>

REFERENCES

About higher education. Law of Ukraine from 02.11.2021 № 1838-IX. Retrieved November 03, 2021 from <https://ips.ligazakon.net/document/T141556>

- Bilohur, V., Kravchenko, O., LishchukTorchynska, T., Yukhymenko, N. (2020). Generic and professional managerial skills: changing nature, thinking and roles, *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, 3, 151–156. <https://doi.org/10.33271/nvngu/2020-3/151>
- Chernysh, N. (2018). Condition of Contemporary General Sociological Theorising: Global Experience and Local Specifications. *Ukr. socium*, 1 (64), 19–35. <https://doi.org/10.15407/socium2018.01.019>
- Golovakha, Ye., Panina, N. (2001). The post-Soviet de-Institutionalization and the Emergence of New Social Institutions in the Ukrainian Society. *Sociology: Theory, Methods, Market Analysis*, 4, 5–22.
- Golovaha, E., Panina, N. (2008). Post-soviet Anomie: Aspects of the Way out of the State of Anomic Demoralization in Russia and the Ukraine. *Social Sciences and Modernity*, 6, 5–10.
- Golovakha Ye. about the «phenomenon of the immoral majority». *Day*. March 21, 2017. Retrieved October 09, 2021 from <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/pro-fenomen-amoralnoyi-bilshosti>.
- Gorsky, V. (2001). Philosophy in Ukrainian culture: (methodology and history). Kyiv: Center for Practical Philosophy. *Integration. Encyclopedia of Modern Ukraine (EMU)*. Retrieved November 14, 2021 from <https://esu.com.ua/>
- Krymsky, S. (1996). Value-semantic universe as a subject field of philosophy. *Philosophical and sociological thought*, 3–4, 102–116.
- Kvit, S. (2020). Higher Education in Ukraine in the Time of Independence: Between Brownian Motion and Revolutionary Reform. *Kyiv-Mohyla Humanities Journal*, 7, 141–159. Retrieved November 15, 2021 from <http://kmhj.ukma.edu.ua/>, <https://kvit.ukma.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/Kvits-Article-2.pdf>
- Kvit, S. (2021). Election program of NaUKMA presidential candidate Serhiy Kvit. Retrieved December 15, 2021 from <https://kvit.ukma.edu.ua>
- Okonskaya, N., Korkishko, A. (1995). The integral concept of man as the basis of a new approach in the philosophy of history. *Man as an object of integrative anthropology*. Sevastopol: SevSTU, 26–27.
- Plokyh, S. (2016). The gates of Europe. History of Ukraine from the Scythian wars to independence. Kharkiv: Family Leisure Club, 23–25.
- Salnikova, S. (2014). Ukrainian Society under Conditions of Total Anomy. *Economics & Sociology*, 7(2), 183–198. [dx.doi.org/10.14254/2071-789X.2014/7-2/15](https://doi.org/10.14254/2071-789X.2014/7-2/15)
- Sellers ratings. *TEXTY.ORG.UA*. Retrieved November 10, 2021 from <https://texty.org.ua/d/socio/>
- Social dimensions of society*. Kyiv: Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine. Retrieved November 11, 2021 from <https://i-soc.com.ua/ua/edition/socialni-vimiri-suspilstva/>
- Sydorov, M., Salnikova, S. (2021). SERVQUAL Model in HEI Monitoring Survey as a Part of quality Assurance Policy. *Advances in Economics, Business and Management Research*, Atlantis Press, 170, 204–209. <https://dx.doi.org/10.2991/aebmr.k.210320.036>
- Universal Evolutionism and Global Problems (2007)*. Moscow: IF RAS. Retrieved November 11, 2021 from https://iphras.ru/uplfile/root/biblio/2007/Univers_evol_1.pdf
- Vermenych, Ya. (2018). *The Frontier Factor in Regional Studies: Search for Modern Challenges*. Kyiv: Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine. Issue 12, 83–106. Retrieved November 12, 2021 from <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/160782>.
- Vorona, V. (2020). Sociological essays of a political economist. Kyiv: Institute of Sociology of the NAS of Ukraine, 117–120.
- Who are we? Portrait of Ukrainians through the eyes of Ukrainians*. Retrieved November 10, 2021 from <https://uifuture.org/publications/hto-my-portret-ukrayincziv-ochyma-ukrayincziv/>
- Yemelianova, Yu., Tereshchenko, A. (2020). Ukrainian educational student migration in the context of globalization challenges. *Sociological studios*, 2 (17), 6–12. DOI: 10.29038/2306-3971-2020-02-06-12.
- Yermolenko, A. (2002). *Philosophy is practical. Philosophical encyclopedic dictionary*. Kyiv: Abris, VI, 742 p., 680–681. Retrieved November 11, 2021 from https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/